

Žuža Meršić – Ivona Vegh
(Sambotel, Mađarska)

MAĐARSKA GRAMATIKA MEĐIMURSKOGA JEZIKA

Abstract: The work focuses on description of the kajkavian grammar of the region of Međimurje written in the middle of 20th century by János Christ under the title *A muraközi nyelv nyelvtana*, when the county Međimurje provisionally belonged to Hungary. The main characteristic of the grammar is that it is written in Hungarian language. The grammar is divided into three parts – phonology, orthography and morphology. The greatest importance is given to morphology where words are divided into two groups - declensional and nondeclensional words. The grammar is explained through Hungarian metalanguage, whilst the examples are in Croatian.

Keywords: grammar, kajkavian dialect of the region Međimurje, phonology, orthography, morphology

Uvod

Tradicija pisanja hrvatskih gramatika mađarskim jezikom u povijesti mađarskoga i hrvatskog književnog jezika zaostaje za pisanjem hrvatskih gramatika na drugim uglednijim (latinskom, talijanskom, njemačkom) jezicima. Jednojezične gramatike hrvatskoga jezika pisane mađarskim metajezikom javljaju se tek u drugoj polovici 19. stoljeća i u prvoj polovici prošloga stoljeća, tj. u vrijeme kada je u hrvatskim zemljama novoštokavski izraz postao općehrvatski standardni jezik. Zanimanje za hrvatskim jezikom pokazuje se i očituje i u njegovoj leksikografskoj obradi te se redom pojavljuju dvojezični mađarsko – hrvatski, hrvatsko – mađarski rječnici malog, uglavnom džepnog formata za školske i privatne potrebe, ali i neki stručni rječnici nešto većega formata, poglavito pravnoga i vojnog nazivlja koji brojčano zaostaju za prvima.¹ Među autorima gramatika i leksikografskih djela nailazimo na već

¹ Autori i naslovi rječnika po kronološkom redu izadanja su sljedeći: Margitai József: *Rövid magyar - horvát és horvát - magyar zsebszótár iskola- és magánhasználatra*. 1. *Magyar - horvát rész*. 2. *Hrvatsko-mađarski dël*. Nagykanizsa, 1887-1888. (džepni format); Margitay József: *Magyar - horvát és horvát - magyar zsebszótár*. Segédkönyv a horvát és magyar nyelv megtanulására. 2., bőv. kiad. Nagy-Kanizsa, 1901 (1908). XVIII, 254 l. (džepni format); Spicer Mór: *Magyar - horvát és horvát - magyar szótár*. I. dio: *Magyar - horvát*. Budapest, 1893. 397 l. (na granici između džepnog i srednjeg formata) II. dio: *Horvát - magyar*. Budapest, 1893. 411 l. (na granici između džepnog i srednjeg formata); Margalits Ede: *Horvát - magyar és Magyar - horvát zsebszótár, tekintettel a két nyelv szólásaira*. (1. dio) *Horvát - magyar rész*. (2.) *Magyar - horvát rész*. Budapest, 1898. XI, 145, 188 l. (džepni format).

Szana Sándor: *Magyar - horvát - szerb és szerb - horvát - magyar zsebszótár a legfontosabb szavak összevlogatasával, különös tekintettel a mindennapi társalgási nyelvre*. Budapest, (1921). 142 l. (džepni format). (*Schenk gyakorlati zsebszótárak*.); 2. izdanje. Budapest, (1941), *Lingua*. 3. izdanje. Budapest, (1942); Szana Sándor: *Magyar - horvát-szerb és horvát-szerb -*

poznata imena poput *Józsefa Margitajja* koji se svojom gramatikom *Horvát nyelvtan* iz 1884. godine (Hrvatska gramatika) i rječnicima (*Rövid magyar - horvát és horvát - magyar zsebszótár iskola-és magánhasználatra*. 1. *Magyar - horvát rész*. 2. *Hrvatsko - magjarski dël*. Nagykanizsa, 1887.-1888.; *Magyar - horvát és horvát - magyar zsebszótár*. Segédkönyv a horvát és magyar nyelv megtanulására. Nagy-Kanizsa, 1887-1889.), daleko nadmašuje djelatnost ostalih onovremenih gramatikopisaca. Djelovanje i značaj njegova rada, kao i ostalih mađarskih slavista koji objavljuju svoje gramatike u ovom razdoblju, mislimo ovdje na Jánosa Mihálovicsa i Mihály Munkácsyja, u svojim je studijama detaljno prikazao i opisao Ernest Barić (Barić 2001; 2006.) ukazavši na njihovu jezičnopovijesnu i dijalektološku važnost i određivši njihovo nezanemarivo mjesto u mađarskoj slavistici i kroatistici općenito.

Tradicija objavljivanja gramatika pisanih mađarskim metajezikom nastavlja se i u drugoj polovici 20. stoljeća, u razdoblju između 1941-1945. godine na području Međimurja, tj. u vrijeme II. svjetskog rata kada se spomenuti teritorij iznova nalazi pod mađarskom okupacijom.

Za razliku od prethodno već spomenutih djela, ova se niti opsegom, niti sadržajem ne mogu mjeriti s već objavljenim gramatikama hrvatskoga jezika pisanim mađarskim jezikom. One se ipak u nekim segmentima nadovezuju na jednu od njih, prije svega na onu iz 1884.godine, dakle Margitajjevu, koji u svojem djelu iznosi svoj stav i „[...] u obliku napomena unosi u svoju *Hrvatsku gramatiku* i dijalektološke podatke o jezičnim posebnostima međimurskih govora, pri čemu se i podrobnije zadržao na fonološkim, morfološkim, sintaktičkim, rječotvornim i leksičkim osobinama međimurske kajkavštine i [...] dosljedno zastupa stajalište o pripadnosti kajkavskoga narječja hrvatskome jeziku“ (Barić 2006:180).

Gramatike objavljene sredinom 20. stoljeća već se u samome nazivu djela bitno razlikuju od svojih preteča. Riječ je o dvjema gramatikama. Prva je gramatika Jánosa Christa *A muraközi nyelv nyelvtana* (Gramatika međimurskoga jezika) i djelo Jenőa Hallera² *Láposija Gyakorlati muraközi nyelvtan* (Praktična međimurska gramatika) iz 1942. godine. Dok njihovi prethodnici daju opis hrvatskoga književnog jezika, Christ i Haller opisuju u svojim gramatikama međimurski dijalekt kojeg smatraju i tretiraju kao poseban

magyar zsebszótár. Budapest, 1941. 189, 190 1. (džepni format). Stručni rječnici: *Pravo: Sárceveics Ambrus: Magyar - délszláv közigazgatási és törvénykezési műszótár. Magyar - délszláv rész*. Szerk. és kiad. Szabadka, 1870. VIII., 226 1. (džepni format); Keresztesy Sándor: *Idegen nyelvek szótára*. Tájékoztató a német, franczia, olasz, lengyel, horvát, angol, szerb, cseh és román nyelvű átiratok megértéséhez közhivatalok számára. Budapest, 1910. Benkő. 116 1. (džepni format); Vojno nazivlje: *Katonai szótár - Vojnički rječnik*. (1.) *Magyar - horvát rész*. (Ur.: Tóth Tivadar, Schweitzer Károly, Pandié Sándor, Spicer Mór) Budapest, 1900. 517 1. (Na granici između džepnog i srednjeg formata.) (2.) *Horvát - magyar rész*. (Ur.: Tóth Tivadar, Schweitzer Károly, Spicer Mór) Budapest, 1903. 574 1. (Na granici između džepnog i srednjeg formata.)

² Láposi Haller Jenő (do 1934. Haller). URL: <http://lexikon.katolikus.hu/L/L%C3%A1posi.html> (2013-05-05).

jezik „koji nije istovjetan ni s hrvatskim, ni sa srpskim, niti sa slovenskim jezicima. Samo je sličan njima. [...], a izvorni ga govornici zovu „medjimurskim jezikom“, zato ćemo ga i mi tako zvati.“³ U poglavlju „U čemu se razlikuju hrvatski knjiženi jezik i međimurski?“⁴ Haller navodi najznačajnije karakteristike zbog čega smatra da se međimurski razlikuje od hrvatskoga književnog jezika, poput: razlike u prozodijskom sustavu koje su i u unutar međimurskog složene i izdiferencirane; u međimurskom jeziku ispred *u-* razvilo se protetsko *v-* (*npr. navucsitely, vúsza, vózse*); ispred nekih riječi koje počinju s *ó-* stavlja se *j-* (*npr. jotec /umjesto otac/, jocet /umjesto ocat/*); mjesto *da* ovdje se kaže *je*, međimurski poznaje uljudbeni izraz naslovljavanja zamjenicu *ön*⁵ – dok ostali slavenski jezici ne; u južnoslavenskim se jezicima upotrebljava aorist dok se u međimurskim govorima ne rabi; za izricanje buduće radnje u hrvatskom se književnom jeziku koristi nenaglašeni prezent pomoćnoga glagola htjeti i infinitiva *ja ću biti*, dok se za razliku od njega u međimurskom tvori svršenim (najčešće sinkopiranim) prezentom glagola biti i glagolskim pridjevom radnim *bóm* (budem). Motivaciju za pisanje takvih djela Haller objašnjava: „Budući da je jezik Međimuraca danas toliko zbrkan i nejasan, za puk smatramo važnim da se njihov drevni jezik vrati. To je svrha ove gramatike.“⁶ Iz navedenoga se može zaključiti da gramatikolozi Margitajeve struje⁷ u novonastalim društvenim i političkim prilikama u Međimurju smatraju važnim da se i narod s ovih područja odvoji od matične zemlje ne samo teritorijalno, već i jezično, te da ga pobliže opišu strancima (Mađarima) koji će ga u praksi uspješno provoditi u svrhu efikasnije mađarizacije.

Opis Christove gramatike

U ovome radu analizi podliježe Christova gramatika izdana u Veszprému 1942. godine u nakladi Biskupske tiskare. Napisana je na 40 stranica, a sastoji

³ U izvorniku: „Ez a nyelv nem azonos sem a horvát, sem a szerb, sem pedig a szlovén nyelvekkel. Csak hasonló azokhoz. [...] a benszülöttek „medjimurszki jezik“-nek mondják: nevezzük mi is muraközinek.” (Haller 1942: 6)

⁴ U izvorniku: „Mi a különbség az irodalmi horvát meg a muraközi között?” (Haller 1947: 7).

⁵ Az udvariasabb magázás formájaként elterjedt *ön* névmást a 19. században kezdték gyakrabban használni és Széchenyi István gróf érdemeihez sorolják, akinek javaslatára a német *sie* ('ő') > *Sie* ('ön', illetve 'önök', udvarias magázó formák) mintájára használják az *ön* névmást a magyar nyelvben. URL: <http://magyarnyelv.network.hu/blog/magyar-nyelv-hirei/a-magazas-tortenete-nyelvunkben> (2013-05-07).

⁶ U izvorniku: „Mivel a muraközi ma nagyon zagyva, vissza kell adnunk ősi nyelvét a népnek. Erre törekszük ez a nyelvtan” (Haller 1947: 7).

⁷ Margitai u uvodnoj riječi svoje Hrvatske gramatike (Horvát nyelvtan) piše sljedeće: „Hazánk több megyéjében részint vidékenkint tömegesen, részint elszórtan számos horvátjuku honfitársunk él. A velök való érintkezés megkönnyebbitése, a magyarosítás ügyének előmozdítása birtak engem horvát nyelvtanom megírására“ (Margitai 1881: Előszó. 1).

U prijevodu: U više županija u našoj domovini po regijama djelomično masovno, djelomično pak razasuto žive mnogi naši sunarodnjaci koji govore hrvatski. Zbog lakšeg kontakta i unapređivanja mađarizacije potaknuli su me na pisanje hrvatske gramatike.

se od 13 cjelina, počev od abecede i zaključno s morfološkim opisom. Iako je običaj pisanja gramatika tražio i opis sintakse, ova gramatika je ne obrađuje. Metajezik joj je mađarski, dok su primjeri pisani na kajkavskom jeziku, ali transkripcija bilježenja podliježe mađarskoj grafiji, odnosno mađarskim artikulacijskim svojstvima. Dijelovi gramatike obuhvaćaju pravila i paradigmatičke tablice.

Fonologija

Fonološki dio gramatike podijeljen je u dva poglavlja. Prvi dio bavi se abecedom međimurskoga jezika gdje daje opis glasovnih vrijednosti pojedinih grafema. Bilježi da se međimurski jezik sastoji od 32 grafema, od čega 8 samoglasnika i 24 suglasnika. Samoglasnički sustav objašnjava kao jednoglasni koji može biti naglašeni i nenaglašeni, ali smatra da njihovo bilježenje ne mijenja smisao te da je jedva primjetno, zbog čega ih u svojoj gramatici neće posebno označavati. Danas znamo da međimurski govor ima samoglasnički sustav složen od 10 do 13 samoglasnika u naglašenoj poziciji, a u nenaglašenoj od 4 (usp. Blažeka 2008: 22-40).

Samoglasnički sustav koji odabire Christ pripada standardnomu mađarskom jeziku, a ujedno je najbliži monofonškom inventaru srednjeg poddijalkta međimurskih govora, odnosno skupini govora s područja čakovečke skupine koji se u svojoj naglašenoj poziciji sastoji od 10 samoglasnika, a ujedno je i najrašireniji.

Način bilježenja međimurskog otvorenog samoglasnika *o* jednak je mađarskom ekvivalentu otvorenom i kratkom samoglasniku *a*, dok međimurski zatvoreni *a* piše kao mađarsko dugo *á* npr.: *krajdá* = *kréta*, *b'azsol* = *bab*, *vagá* = *mérleg*, *vratá* = *ajtó*, *bátiná* = *bot*, *cigárá* = *szivar*, *jáboká* = *alma*, *krává* = *tehén*.

Stanje koje bilježi u potpunosti prati mađarska artikulacijska svojstva, što je i slučaj kod suglasnika.

Suglasnike bilježi grafemima podijeljenih po artikulacijskim svojstvima prilagođenima mađarskom govorniku. Iznenadujuće je bilježenje suglasnika *ty* odnosno *é* s obzirom da ga u današnjem međimurskom govoru ne nalazimo. Iako Christ tvrdi da s *ty* rijetko izgovara, ali te primjere ne navodi.

Pravopis

Dio gramatike koji se odnosi na pravopis međimurskoga jezika veoma je kratak. Kao osnovno pravilo bilježi da „[...] riječi treba isto tako pisati kako ih izgovaramo.“⁸ Pored toga navodi pravila o pisanju stranih imena, velikog početnog slova i podjelu na slogove. Pravopis pisanja stranih imena se i u međimurskom jeziku podudara s mađarskim pravopisom, tj. nepromijenjeno se bilježe kao i u izvornom jeziku.

⁸ U izvorniku: „[...] a szavakat úgy kell leírni, ahogy azokat helyesen kimondjuk” (Christ 1942:3).

Morfologija

U morfološkom prikazu osnovna podjela bazirana je na promjenjivim (imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi i glagoli) odnosno nepromjenjivim (prijedlozi, prilozi, veznici i uzvici) vrstama riječi.

Sam opis međimurskoga kajkavskoga jezika započinje poglavljem o articulusu.

S obzirom da u mađarskom jeziku postoji opozicija određenog i neodređenog člana, autor pravilno zaključuje kako se ista pojava u međimurskom jeziku ne pojavljuje. Obrazlaže kako je određenost imenice potrebno prepoznati na osnovi tekstualnog konteksta, te ju je takvu potrebno presaditi u mađarski jezik s obzirom da je određeni član važan zbog kohezije teksta.

1. Promjenjive vrste riječi

Imenice

Budući da mađarski jezik ne razlikuje kategoriju gramatičkoga roda, autor međimurske gramatike poglavlje o imenicama počinje rodom podjelom prema dočetu imenica napominjući da se imenice živih bića ponekad ne slažu s prirodnim rodom, a kao odstupanja od toga pravila navodi primjere imenica muškoga roda koje završavaju na *-a* odnosno *-o*, npr.: *sluga, dečko*.

U sljedećem poglavlju obrađuje deklinaciju imenica koja je bazirana na rodovima. Konstatira postojanje šest padeža, ne navodeći vokativ, što je i općekajkavska pojava. Objašnjava kako pojedine padeže oblikujemo dodavanjem padežnih nastavaka osnovi riječi. Deklinacijske tipove prikazuje u jednini i množini.

Analizirajući deklinacijske paradigme Međimurske gramatike može se ustanoviti da Christ ne navodi sve nastavke imeničke deklinacije koji su utvrđeni na području Međimurja (usp. Blažeka 2008: 104-107).

Na taj način npr. izolira u deklinaciji imenica muškoga roda u L mn. nastavak *-ima*, koji je na području Čakovca češći nego nastavak *-aj* koji on navodi. Nastavak *-aj* je zastupljeniji u donjem poddijalektu, odnosno na graničnim područjima srednjega poddijalekta s donjim (Blažeka 2008: 104-107). Ne razlikuje oprečnost u kategoriji „živo“ i „neživo“ u G i A jd. kod imenica muškoga roda, već u oba slučaja navodi nastavak *-á* npr.: *kony-á, kruhá*. Kao jedinu glasovnu promjenu uočava nepostojano *e*, te kao primjer daje imenice *vrabec, kukec* i *stilec*, a koja se ne provodi u primjeru *stiglec*.

U rečenici *Déte sze ne boji od konya* vidljivo je da se u imenici *konj* ne provodi depalatalizacija *ny* koja je, međutim, karakteristična jezična pojava za područje čakovečke skupine. Iz iste rečenice se zaključuje da Christ jezične osobine mađarskog izričaja preslikava u međimurski jezik.

U *e-* i *i-* deklinacijama u D I i L mn. odabire samo jedan nastavak koji mu je vjerojatno najbližiji. Za imenice ženskoga roda na suglasnik u I mn. donosi se

analoški nastavak *-mi* (*kokosmi*) koji nije najčešći u čakovečkoj govornoj skupini.

U imenica muškoga i srednjega roda u I mn. navodi iste nastavke *-ámi*, *-mi*, *-i* koji se ne poklapaju s jezičnim stanjem koje je danas zabilježeno. Nastavak *-ami* nije prisutan u muškom rodu, za razliku od srednjeg roda u kojem postoji, ali se rijetko koristi. Analoški nastavak *-mi* danas ne pronalazimo ni u muškom, ni u srednjem rodu. Zastupljeniji je nastavak *-yma* u čakovečkoj podskupini koji Christ ne navodi.

Zamjenice

U poglavlju posvećenom zamjenicama te njihovu značenju, deklinaciji i uporabi autor razlikuje 6 vrsta: lične, povratnu zamjenicu *szebe*, posvojne, pokazne, upitne i neodređene. Dvije posljednje dijeli na imenske i pridjevske.

Kao posebnost ličnih zamjenica bilježi zamjenicu trećega lica množine *oni* za obraćanje iz poštovanja, u primjeru *Oni = Ōn, Ōnök; Nyih = Ōnt, Ōnöket; Nyim = Ōnnék, Ōnöknek*.

Autor se posvećuje i zamjenici *szám* i *szám szebe* (koju, doduše, ne smatra zamjenicom, već o njoj govori kao o pridjevu), a za nju navodi značenje „*magamat, önmagamat*”⁹. Povratno-posvojnu zamjenicu *svoj* svrstava u posvojne zamjenice s obzirom da ju u međimurskom jeziku možemo koristiti ravnopravno.

Pridjevi

Poglavlje o pridjevima započinje njihovom definicijom i objašnjava kako ih prema značenju dijelimo u tri skupine. Deklinacijske paradigme prikazuje primjerima *lépi konj, lépa kráva*, odnosno *lépo pole*, u jednini i množini. Pridjevi, ovisno o rodu, imaju nastavak *-i* za muški, *-a* za ženski, odnosno *-o* za srednji rod, a djelomično prate imeničku odnosno zamjeničku deklinaciju.

Kako se na području međimurskoga govora ne razlikuje vid pridjeva, autor u svojoj gramatici dosljedno bilježi određeni oblik. Diferencije u palatalnih i nepalatalnih osnova u pridjevnim deklinacijskim paradigmama općenito se čuvaju u međimurskim govorima (vrn:-ega) koje autor ne bilježi, već navodi samo primjere za nepalatalne osnove npr.: *lép-ogá (konya)*.

Razlika koju bilježi, a danas je ne pronalazimo na području čakovečke skupine kojoj vjerojatno Christ pripada te je opisuje, javlja se kod imenica ženskoga roda: u D, L jd. zabilježen je nastavak *-oj*, a u literaturi navodi se samo nastavak *-y* (Blažeka 2008: 129).

U I mn. muškog i srednjeg roda Christ bilježi jednoobrazan nastavak *-imi*, dok je današnji gramatički morfem *-ym*. Moguće da je takav gramatički nastavak postojao, no s vremenom je izišao iz upotrebe te je ostao skraćeni oblik *-ym*.

⁹ Zamjenica *sam* se u kajkavskim govorima „dodaje osobnim zamjenicama kako bi im pojačala značenje” (Štebih 2005: 340).

Nakon deklinacije slijedi odlomak gdje se autor bavi komparacijom pridjeva. Navodi da se komparativ izvodi iz pozitivna dodavanjem nastavaka *-si*, *-sa*, *-se*, dok se superlativ tvori dodavanjem prefiksa *nej-*. Kao posebnost izdvaja sposobnost stupnjevanja prefiksom *pre-* koja se stavlja prije pozitivna npr.: *Ov pleibasz je predugi = Ez a ceruza túl hosszú.* čime se izražava veća količina poželjnih svojstava (Anić 2003: 1147). Osim prefiksom *pre-* daje primjere komparacije dodavanjem priloga *bole*: *Ov kony je bole béli = ez a ló fehérebb (jobban fehérr).*

Brojevi

Autor opis brojeva započinje objašnjavanjem kategorije određenosti odnosno neodređenosti. Dijeli ih na glavne i redne brojeve. Navodi glavne brojeve do dvadeset četiri, nadalje ih bilježi u deseticama, stoticama, odnosno tisućicama. U sljedećem pravilu daje deklinacijske paradigme brojeva *dva*, *tri*, *štiri*. Bilježi redne brojeve i na primjeru *šesti* objašnjava njihovu deklinaciju. U posebnim odlomcima najprije objašnjava razlomke koji se tvore nastavkom *-ina*, a zatim u izražavanje sati pomoću cijelih brojeva odnosno razlomcima. Bilježi hungarizam *jezero* koji se danas u čakovečkom govoru čuje rjeđe.

Glagoli

Morfologija glagola prema Christovom opisu metodološki slijedi opis glagola mađarskih gramatika. Dokaz tome je prikaz konjugacijskih paradigmi vremena kroz opis izjavnog, pogodbenog i zapovjednog načina za sva tri lica i dva broja, što je i danas tradicija pisanja mađarskih gramatika (usp. Magyar grammatika 2000: 112-123).

Opći opis glagola započinje navođenjem jedinog infinitivnog nastavka *-ty* (*vucsiti sze*, *hmiváti sze*) dok *-čy*, koji danas možemo naći u gramatikama kajkavskoga govora nije naveden. Iako se u međimurskom govoru razlikuju infinitiv i supin, Christ u svojoj gramatici supin ne bilježi.

Kategoriju vremena dijeli na sadašnje prošlo i buduće vrijeme. Sadašnje vrijeme navodi kao jednostavno glagolsko vrijeme, dok sva ostala kao složena.

Sama konjugacija glagola počinje paradigmom glagola *biti* u sadašnjosti, prošlosti i budućnosti, budući da je njegov svršeni oblik prezenta glagola važan za tvorbu prošloga i budućeg vremena.

U futuru zapaža i bilježi tvorbu svršenim prezentom glagola *biti* i glagolskim pridjevom radnim što je jedna od općepoznatih kajkavskih osobina: *ja bom popevala*.

Neobičan je imperativni oblik u 1 l. jd. *nej popévám* odnosno u negaciji *ne popévám = ne énekeljek* koji u mađarskom jeziku postoji, a ne nalazimo ga zabilježenog u literaturi međimurskog govora.

2. Nepromjenjive vrste riječi

Zadnja četiri poglavlja posvećena su nepromjenjivim vrstama riječima.

Prijedlozi

Najviše se posvećuje prijedlozima gdje uz definiciju prijedloga daje popis najčešće korištenih, a ujedno i bilježi padeže uz koje se javljaju, npr. prijedlozi s genitivom (birtokos esetet): *od, do, z, iz, brez, blizo, kráj (kre), póleg, meszto, okoli, koli, mimo, prek, zbog, szred, zvun, ober (obri), izá*. npr.: *od hizse idem = a háztól megyek; do jutrá szem bil gór = reggelig voltam fenn; brez kruhá je meszo - kenyér nélkül eszi a húst; blizo varósá je bánhof = a város közelében van az állomás; iz cirkve idejo ludi = a templomból mennek az emberek., [...];* s dativom (tulajdonító eset) dolaze *k* i *próti* npr.: *goszpon návucsitel idejo k ormaro = a tanító úr megy a szekrényhez;* s lokativom (helyhatározói eset) stoji sljedeći prijedlog: *pri* npr.: *vucsenik sztoji pri sztolo = a tanuló az asztalnál áll.;* a s instrumentalom (eszközhatározó eset) dolazi *sz* npr.: *sz decskom szem bil v skóli = fúval voltam az iskolában.*

Bilježi prijedloge koji se slažu s dva padeža, npr. akuzativ (tárgyeset) i lokativ (helyhatározói eset) stoje s prijedlozima *ná, v* i *po* npr.: (A.) *ná kólá szem sze szel = a szekérre ültem;* (L.) *ná poszteli lezsi betezsni = az ágyon fekszik a beteg;* akuzativ (tárgyeset) i instrumental (eszközhatározó eset) dolazi s prijedlozima *pod, nád, pred, med* i *zá* npr.: (A.) *solce szí denem pod posztelo = a cipőmet teszem az ágy alá;* (I.) *pod posztelom szem szi násel solce = az ágy alatt találtam meg a cipőimet.*

Prilozi

Priloge Christ dijeli u pet skupina: na priloge mjesta, vremena, načinske, uzročne i količinske, ovisno o pitanjima na koja odgovaraju.

Priloge dijeli u pet skupina, ovisno o pitanjima na koja odgovaraju: na mjesne *dé? = hol?, odkod? = honnan?, honnét?, kám? = hová?, kód? = merre?, do kám? = meddig?;* vremenske *gdá? (dá?) = mikor;* načinske *kák? = hogyan?, miként?;* uzročne koji odgovaraju na pitanja *zá kěj? = miért; i količinske kuliko? (kulko?) = mennyi?*

Za svaku skupinu navodi primjere: mjesni priloz: *tu, ojder = itt, tám = ott, doli = lent, nápré = előli, előre, odzadi = hátul, blizo = köze [...];* vremenski priloz: *vjutro = reggel, vecser = este, vcserá = tegnap. zutrá = holnap, negdá = néha, valaha, vszigdar = mindig [...];* načinski priloz: *ovák = így, ták = úgy, onák = amúgy, kák = hogyan, vszákák = mindenhogy, mindenkép, nekák = valahogy, valamikép [...];* uzročni priloz: *zato = azért; količinski priloz: tulko = ennyi, annyi, dosztá = elég, nekulko = néhány, csudá = sok, obilnő = bőven [...].*

Veznici

Prema rečeničnoj ulozi autor dijeli veznike u dvije skupine: na veznike nezavisnih odnosno zavisnih složenih rečenica te ih dalje grupira u podskupine. Veznike koji povezuju nezavisne rečenice dijeli na sastavne (npr. *i = és, is, á = meg, pa, pák = éspedig, meg, aztán, né = nem...*); rastavne (*ili = vagy, ili-ili = vagy-vagy*); suprotne (*á = hát, kěj = hogy, pák = pedig, áli = de, ipák =*

mégis...); zaključne (*zato = azért, kejtí = tehát, prémá tóm = ennélfogva, eszerint*); objasnidbene (*nájmrecs*) i isključne (*számo = csak*).

Među vrstama navodi objasnidbeni veznik *nájmrecs* koji u literaturi nije potvrđen (Blažeka 2008: 175-176), a vjerojatno je preuzet iz slovenskih govora no, za utvrđivanje konkretnoga zaključka potrebna je dublja analiza.

Veznike u zavisno složenih rečenica dijeli u 5 skupina koje su redom sljedeće: predikatna (*steri = aki, kéj = ami*); subjektna (*sto = aki, kéj = mi, kéj = hogy...*); atributna, priložna i objektna (*sto = aki, kéj = ami, hogy*).

Atributne razvrstava na: pridjevske (*steri = (a)ki, (a)mely, amelyik, káksi = amilyen*); brojne (*kulko = amennyi, ahány, koji = ahányadik*) i posvojne (*steri = aki, kéj = hogy*).

Priložne dijeli na: mjesne (*dé = hol, tám = ott, kám = ahová*); vremenske (*dá = (a)midőn, (a) mikor, kák = (a)mint, ahogy, dók = ameddig*); načinske (*kéj = hogy, sz tém = avval hogy, azzal hogy*); uzročne (*ár = mért, mivel, zákej = miért, zato = azért*); namjerne (*kej = hogy*); na veznike daljnijeg objekta (*sto = aki, kei = ami*); pogodbene (*áko (cse) = ha, (zato), kej = (azért) hogy, nej = csak*); dopusne (*áko i = ha is, mákár = ámbár, premdá = noha, bar = bár, ipák = mégis, i ako = és ha*) na koje i danas nailazimo u međumurskim govorima.

Uzvici

Oskudna obrada uzvika nije nepoznata pojava u tradiciji pisanja starih kajkavskih gramatika u kojima „[...] kategorija uzvika nije osobito obrađena ni u Szentmártonyja, ni u Đurkovečkoga. Jedino Kristijanović daje vrlo detaljnu klasifikaciju uzvika koja obuhvaća čak trinaest vrsta” (Štrebih 2005: 344). Isto tako u Cristovoj gramatici uzvici čine zadnje poglavlje. Bez njihove definicije autor daje samo značenjsku podjelu na izraz žaljenja: *ah!*; izraze boli: *jaj! joj!*; izraze duševne boli: *jaj meni! joj meni!*; izraze sreće, veselja: *uh! juju! jujuju! uhájá!*; čuđenja: *glej! vidi! vizs gá! glej gá!*; odvratnosti: *fuj! pfuj!* i poticajne čestice: *ná! hájd! no!*

Zaključak

Poznato je da je gramatički sustav međumurskoga jezika složen, no Christ se ne upušta u njegov dublji gramatički opis. Christ živi i djeluje u Čakovcu te je vjerojatno najbolje upoznat sa svim paradigmama ako ne cijeloga područja čakovečke skupine, onda s govorom okolnih mjesta. Zbog lakšega učenja jezika odabire jednu varijantu koju smatra najraširenijom i najprihvatljivijom kako bi se doseljenim Mađarima olakšalo sporazumijevanje s domaćim stanovništvom, što je i svrha ovakvih i sličnih gramatika.

Zaključno bi se moglo reći da je Christova gramatika, s teorijskim opisom ondašnjega stanja međumurskoga dijalekta, mogla poslužiti kao solidan temelj i smjernica u učenju međumurskoga kao stranoga jezika te autor smatra potrebnim da se u novonastalim društvenim i političkim prilikama ovo područje i jezično odvoji od matičnoga teritorija kojemu pripada.

Literatura

- Anić, V. (2003) Veliki rječnik hrvatskoga jezika. Novi Liber. Zagreb.
- Barić, E. (2001) Narječja u književnojezičnoj koncepciji Józsefa Margitajja (na temelju njegove Hrvatske gramatike, Horvát Nyelvtan, iz 1884.) Drugi hrvatski slavistički kongres, 319-323.
- Barić, E. (2006) Rode, a jezik?. Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj. Pečuh.
- Bauk, F. (1992) Povijest školstva i prosvjete u Međimurju. TIZ „Zrinski”. Čakovec.
- Blažeka, Đ. (2008) Međimurski dijalekt. Hrvatski kajkavski govori Međimurja. Matica hrvatska. Čakovec.
- Christ, J. (1942) A muraközi nyelv nyelvtana. Egyházmegyei Könyvnyomda. Veszprém.
- Hrvatski leksikon (1997) L – Ž. Naklada Leksikon d. o. o., Zagreb.
- Láposi Haller J. (1942) Gyakorlati muraközi nyelvtan. Muraközi Katolikus Könyvnyomda. Csáktornya.
- Lončarić, M. (1990) Kaj - jučer i danas. Ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini (s kartom narječja i bibliografijom). Čakovec.
- Magyar grammatika. (2000) Szerk Keszler B. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Margitai József (1881) Horvát nyelvtan. (I. rész. Bevezetés. Főmondat, bővített mondat.). Budapest.
- Nyomárkay I. (2000) Kroatističke studije. Matica hrvatska. Zagreb.
- Štolac, D. (1995) Standardizacijski procesi u kajkavskome književnom jeziku. Filologija 24-25, 331-337.
- Štolac, D. (1998) Deklinacija imenica u gramatici Ignaca Kristijanovića. Radovi Zavoda za slavensku filologiju 32, 177-183.
- Štrebih, B. (2005) Kajkavska gramatika Ivana Vitkovića. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 31, 329-353
- Šonje, J. ur. (2000) Rječnik hrvatskoga jezika. Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga. Zagreb.